

Čechy a Morava. Ti zde tvořili třetí nejpočetnější skupinu. Vězni, kterým bylo vytetováno na předloktí písmeno „Z“ jako „Zigeuner“ a vězeňské číslo, trpěli v neobyčejně tvrdých a krutých podmínkách – zima, vedro, nedostatečné oblečení a strava, nedostatek pitné a užitkové vody, hrůzné hygienické podmínky, rozšíření infekčních nemocí, tvrdá práce, pseudolékařské pokusy a kruté tresty – to vše vedlo k obrovskému počtu úmrtí.

Tzv. cikánský rodinný tábor v Auschwitz II-Birkenau byl zrušen v srpnu 1944, kdy odjel poslední velký transport celkem 1 408 prácechopných vězňů a vězeňkyň, muži do koncentračního tábora Buchenwald a ženy do koncentračního tábora Ravensbrück. V táboře zůstali pouze vězni, kteří nebyli schopni práce – starci, stařeny a matky s dětmi. Z nich byla Josefem Mengelem vybrána malá skupinka dospělých vězňů a dvojčat z dětského bloku, která byla odeslána do Auschwitz I, a zbytek byl v noci z 2. na 3. srpna odvezen do krematoria č. V. Tu noc zemřelo v plynových komorách přibližně 4 200 romských mužů, žen a dětí. Ostatní Romové byli nasazeni na nucené práce v koncentračních táborech Buchenwald a Ravensbrück, později i v dalších koncentračních táborech. Válku nepřežilo asi půl milionů Romů a Sintů. Evidence vražděných Romů často chybí, číslo je proto jen hrubým odhadem a může se do budoucna změnit.

Z vyprávění Emílie Hanákové o selekci vězňů při rušení tzv. cikánského rodinného tábora v Auschwitz II-Birkenau v roce 1944:

„V tom Osvěčtině jsem se setkala aj s rodičama. Tatínek tam umřel a matka umřela v Ravensbrücku. Aj děcko ně tam v tom Osvěčtině umřelo. Dyby neumřelo, tak by mňa spálili. Kdo měl děcko, nešel na transport, ostal v Osvěčtině a toho spálili. Manželovu matku spálili aj s manželovou děvčicí (byla z jeho prvního manželství). Tož tú spálili, tú matku, tá klekla na kolena, aby on odešel, manžel, aby sa aspoň on zachránil. Mňa zachránilo, že sem ostála sama (syn jí zde zemřel), a jeho zas matka zachránila, že tú jeho céru si vzala k sobě a řekla: ‘Ať aspoň on sa zachrání, dyž je mladý.’“

TZV. CIKÁNSKÝ TÁBOR LETY U PÍSKU

Tzv. cikánský tábor Lety u Písku se rozkládal na odlehlém místě mezi lesem Babinou a rybníkem Lipeš a sloužil jako místo koncentrace pro celé rodiny Romů a Sintů z oblasti Čech v tehdejší protektorátu Čechy a Morava. Navázal na předchozí dva typy táborů na tomto místě, kárný pracovní tábor a sběrný tábor, ale svojí podstatou byl již zařízením kvalitativně odlišným. Stal se součástí finální etapy „konečného řešení cikánské otázky“.

Oba tzv. cikánské tábory (Lety – Zigeunerlager I; Hodonín u Kunštátu – Zigeunerlager II) byly otevřeny (2. 8. 1942) dle výnosu generálního velitele protektorátní neuniformované policie, důstojníka SS, Horsta Böhmeho z 10. července 1942 o „potírání cikánského zlořádu“.

Nová legislativa zahájila systémový generální útok proti „cikánskému zlořádu“; spadá do doby těsně po ukončení reorganizace, kterou byly protektorátní úřady i bezpečnost přímo napojeny na aparát okupantů. Výnos byl kopií nařízení, které v Německu platilo od prosince 1938 – nařizoval soupis „cikánů, cikánských míšenců a osob žijících po cikánsku“. Evidenční akce (2. 8. 1942) měla stanovit počty lidí, jichž se plány „konečného řešení“ budou týkat a přímo z ní byla část rodin odeslána do nově otevřených tzv. cikánských táborů I a II. Výnos o „potírání cikánského zlořádu“ zahájil otevřenou rasistickou politiku vůči Romům a Sintům v protektorátu, která vyvrcholila vyvražděním celé etnické skupiny, a je proto nazývána genocidou.

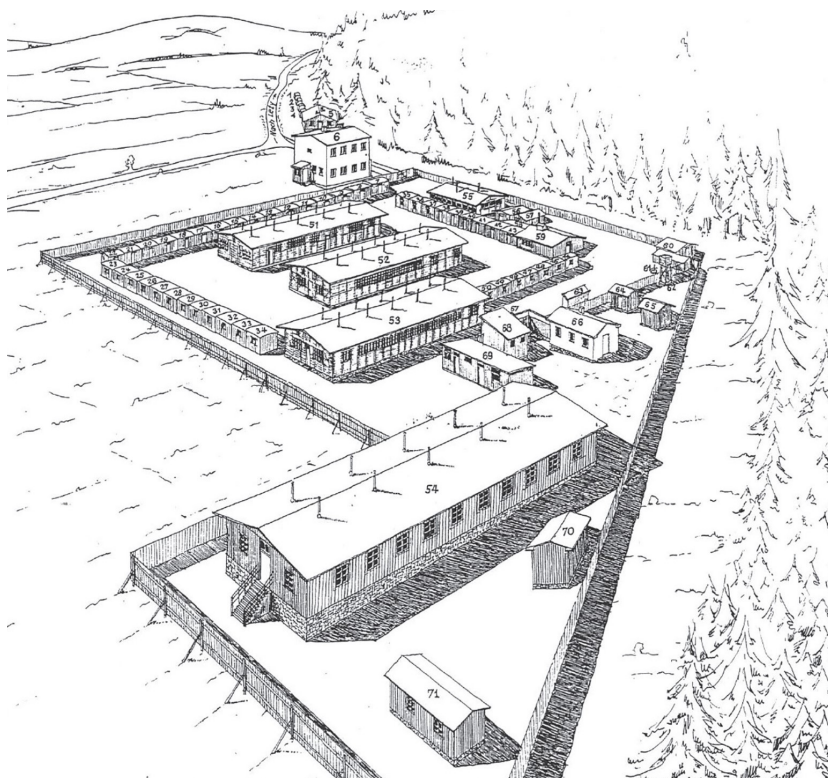
V roce 1942 začala také systematická deportace židovského obyvatelstva z protektorátu do ghetta Terezín. Podobně jako tábory v Letech a Hodoníně pro Romy a Sinty, i Terezín byl pro Židy pouze přestupní stanicí do koncentračních a vyhlazovacích táborů na území nacisty obsazeného Polska.

Ještě do soupisu a poté do tábora v Letech se dostalo také určité procento neromských rodin, především tzv. svěťští - lidé provozující zábavní parky, cirkusy či s touto zábavou spojený prodej. Většina z nich spolu s Romy a Sinty, kteří zjevně nevykazovali znaky tzv. cikánské rasy, byla z tzv. cikánského tábora před deportacemi do koncentračního tábora Auschwitz propuštěna. Tento vývoj je jednak dokladem toho, že i za protektorátu do určité doby pokračoval postup proti „cikánům“ dle prvorepublikového zákona „o potulných cikánech“, v němž pojem „cikán“ byl jen vágně vymezen a umožnil zahrnovat jak „cikány rasou“, tak „necikány po cikánském způsobu žijící“, tak byl také dokladem zájmu obcí zařadit do soupisu co nejvíce „problémového obyvatelstva“, jehož se chtěly zbavit. A konečně ukázal, že zájem nacistů fakticky směřoval jinam – k útoku proti „cikánské rase“ jako takové, už bez ohledu na případný způsob života.

Rasový motiv nového nařízení se nijak nezastíral: „cikánům a cikánským míšencům“ byly odňaty kočovnické živnosti a kočovnické listy, pokud je ještě měli – osobám „necikánského“ původu byly naopak ponechány. „Z rasově-biologického hlediska“ mělo též dojít k výměně průkazů totožnosti – pro osoby podchycené soupisem měla napříště být jediným možným průkazem totožnosti pouze „cikánská legitimace“ (dle zákona 117/1927 Sb.). Soupis podchytil cca 6 500 osob.

PODMÍNKY ŽIVOTA V TZV. CIKÁNSKÉM TÁBOŘE I V LETECH U PÍSKU

K ubytování sloužily provizorní neizolované dřevěné mobilní buňky bez podezdívky, které v zimě nešly vytopit, voda v nich zamrzala chvíli po uhašení kamínek. Před hlavním vstupem do areálu ze severozápadu stál administrativní objekt a ubikace pro personál. Součástí oploceného areálu tábora bylo i technické zázemí, například ošetrovna, garáže, dílna, kuchyň.

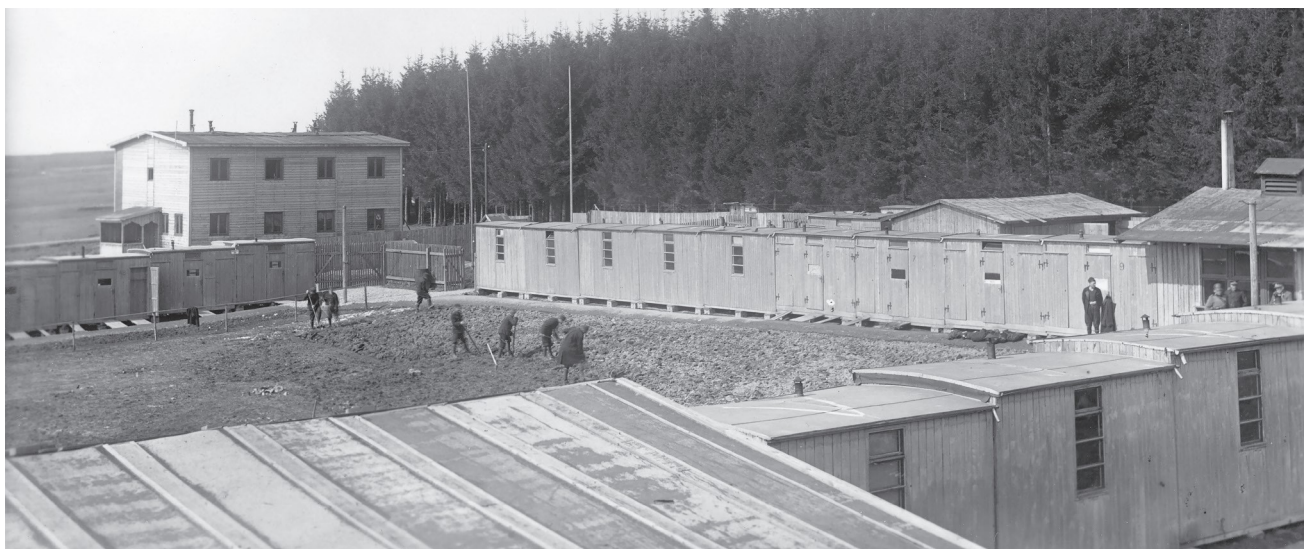

LEGENDE:

- 1-4, Unterkunftsbaracken der Wachmannschaft
- 5, Isolierbaracke
- 6, Kommandantur - und Verwaltungsgebäude
- 7-54, Unterkunftsbaracken der Lagerinsassen
- 55, Krankenrevier
- 56-57, Garagen
- 58, Werkstatt
- 59, Lagerküche
- 60, Holzschuppen
- 61, Brunnen
- 62, Wasserbehälter
- 63, Aborte
- 64, Magazin
- 65, Desinfektor
- 66, Entlausungsstation
- 67, Rasierraum
- 68, Pferdestall
- 69, Waschraum
- 70, Abortanlagen
- 71, Arbeiterhäuschen

Zigeunerlager Lety bie Mirowitz, Böhmen, nákrés tábora s legendou, 1943, Národní archiv, fond Generální velitelství protektorátní neuniformované policie.

Tzv. cikánský tábor v Letech u Písku, z pozůstalosti Františka Kánského, tehdejšího dozorce v tzv. cikánském táboře Lety u Písku, 1942.
Foto: autor neznámý, ze sbírky Muzea romské kultury

Tzv. cikánský tábor v Letech u Písku, z pozůstalosti Františka Kánského, tehdejšího dozorce v tzv. cikánském táboře Lety u Písku, pravděpodobně 1943.
Foto: autor neznámý, ze sbírky Muzea romské kultury

Pohled na tzv. cikánský tábor v Letech u Písku, z pozůstalosti Františka Partla, tehdejšího dozorce v tzv. cikánském táboře Lety u Písku, 20. 1. 1943.
Foto: autor neznámý, ze sbírky Muzea romské kultury

Dozorce tzv. cikánského tábora v Letech u Písku František Kánský, z pozůstalosti Františka Kánského, pravděpodobně 1943, Foto: autor neznámý, ze sbírky Muzea romské kultury

Mužští vězni tzv. cikánského tábora v Letech u Písku při nástupu s dozorcí, z pozůstalosti Františka Kánského, tehdejšího dozorce v tzv. cikánském táboře Lety u Písku, 1942–1943. Foto: autor neznámý, ze sbírky Muzea romské kultury

Skupina vězňů tzv. cikánského tábora, 1942–1943, Lety u Písku. Foto: autor neznámý, Etnografický ústav Akademie věd České republiky

Skupina vězňů tzv. cikánského tábora, 1942–1943, Lety u Písku. Foto: autor neznámý, Etnografický ústav Akademie věd České republiky

Oproti kárnému pracovnímu táboru a sběrnému táboru, kde byli drženi jen dospělí „káraní“, kteří po odpracování trestu (do 6 měsíců) odcházeli na svobodu, byly v tzv. cikánském táboře vězněny celé rodiny včetně žen i těhotných, malých dětí, starých lidí, a to navíc na neomezenou dobu. Historik Ctibor Nečas uvádí, že v srpnu 1942 bylo v tzv. cikánském táboře internováno 258 mužů, 295 žen, 561 dětí do 14 let – malé děti tedy tvořily bezmála polovinu vězněných osob. Tábor na to samozřejmě nebyl vybaven. Nízká ubytovací kapacita tábora byla jedním z největších problémů, neboť v areálu pro cca 400 osob bylo už během prvních dvou týdnů skoro třikrát tolik lidí.

V jedné ubytovací buňce určené původně pro 4 osoby se tísnilo někdy až 17 dospělých (ženy a muži zvlášť) a 6–7 dětí do dvou let. Od dvou let byly děti izolovány ve velkých barácích uprostřed tábora. Byly zde samy bez rodičů, jen vždy se dvěma k jejich „péči“ určenými vězeňkyněmi, což se postupně na jejich stavu podepisovalo stále víc. Vězni trpěli nedostatkem všeho – prostoru, jídla, pitné i užitkové vody pro osobní hygienu, nedostatkem ošacení, tedy i zimou.

Po příchodu do tábora byli všichni podrobeni tzv. očištění. Před zraky všech se museli vysvléknout do naha, byli ostříháni a oholeni na celém těle a museli se „umýt“ buď v korytu se špinavou vodou, nebo v nedalekém rybníku Lipeš. Muži dostali vyřazené, na černo obarvené vojenské mundúry, ženy a děti zůstaly ve svém letním oblečení. V zimě to nestačilo, chlad byl velkou bolestí zde vězněných, při práci se často objevovaly omrzliny. Do tábora bylo ještě v roce 1942 dodáno oblečení, včetně košilek pro děti, které ovšem nikdy nebylo vězňům rozdáno – z nařízení velitele tábora Josefa Janovského bylo ponecháno v táborovém skladišti, aby nedošlo k jeho znehodnocení zavšivením. Nově zapsaní vězni museli odevzdat doklady i veškerý majetek a cennosti; nazpět jej již nikdy neobdrželi.

Ačkoliv všichni byli po příchodu do tábora oholeni, zahmyzení představovalo velký problém, nevytápěné ubikace, vetché slamníky i špinavé koňské houně na přikrytí byly stále provlhlé a zahnívaly. Vězni pod tak chatrnými příkryvkami spali na dřevěných palandách. Koncentrace stovek lidí na jednom k tomu nevhodném místě spolu s těžkou prací, to bylo ideální prostředí pro šíření vši šatní – hlavního původce skvrnitého tyfu.

Božena Růžicková, v době věznění 18letá:

„No, tak jsme tam přijeli a teď jsme koukali, no tak nás hned sebrali, vostříhali nás dohoda. (...) A byl tam ředitel, ten druhý den nás nechal nastoupit. (...) a řekl nám: „Brána se před váma otevřela, brána se za váma zavřela a vodtud’ nemáte žádnéj návrat. (...)“

To byl velikej tábor, to byly takový dřevěný baráky kolem dokola. (...) No, to byly postele nad sebou. (...) No a kolik nás tam mohli nastrikat, tak že jsme spali jeden na druhým.“

Alžběta Lagronová, v době věznění 16letá:

„No, on nás nechal celej lágr nastoupit, Janovský, ten ředitel, v řadách jsme byli vedle sebe a ty Němci už tam byli, von s něma přišel, tam vod té brány, kde byli za ním na tom baráku, kde ředitel bydlel. No a potom přišli dovnitř, a von s něma byl, ale voni před náma nemluvili česky, německy a my jsme tomu nerozuměli, co mluvili. (...) To byl nějakej, to byli z Prahy a to byl takový zvláštní Němec, to von vás chytal za hlavu a von podle poznal, já nevím, a potom podle dokumentů, že jsme nebyli praví cikáni, že jsme byli takový komedianti.“

NUCENÉ PRÁCE

Pracovat museli všichni vězni od 10 let věku, v táborovém řádu se uvádělo, že „...budou pracovat jak muži, tak i ženy. Děti budou pracovat podle jejich sil a schopností.“ Vězni pracovali na výstavbě úseků dálnice z Plzně do Moravské Ostravy; muži lámali kámen v blízkém lomu, těžili písek, prováděli výkopové práce, pracovali na dislokovaných pracovištích – v lese po polomech či na statcích v okolí. Z otrocké práce vězňů tábora profitovaly tedy nejen státní firmy, ale i soukromníci z blízkého okolí. Ženy (někdy i s nemluvňaty na zádech) a dívky pak roztloukaly kámen na štěrky, kámen nakládaly na úzkokolejné vozíky. Vězni se také podíleli na provozu tábora: pracovali v kuchyni, v nemocničním baráku, v prádelně a také v dílnách (krejčovské, ševcovské a truhlářské). Práce byla tvrdá, namáhavá a konala se za každého počasí, každý den v týdnu, 10–12 hodin denně. Pracovní doba se však často prodlužovala při nepřetržitých pracovních úkolech, vyšší výkony se vynucovaly častým a vydatným bitím a tresty.

Božena Růžicková, v době věznění 18letá:

„No jo do lomu a do lesa. (...) měli jsme takový palice a museli jsme rozbíjet ten kámen, no a to bylo těžký. No a teďka eště: „Dělejte, dělejte, neflákejte se!“ (...) pak sme přišli do lágru no a to jsme si šli pro to večerní žrádlo. (...) No a toho (mého snoubence) dali na práci po sedlákách, chlapi dali na práci.“

STRAVOVÁNÍ VĚZŇŮ

Příděly potravin a nápojů neodpovídaly ani nařízením ani potřebám vyčerpaných a vyhladovělých vězňů. Muži a ženy dostávali k snídani krajíc chleba a náhražkovou kávu, v poledne vodnatou polévku či brambory se zelím (nebo bez) a k večeři chleba a opět vodnatou polévku. Je však doloženo, že velitel tábora J. Janovský upíral vězňům jejich dávky stravy, ukrýval je pro své potřeby ve skladišti. Dne 7. dubna 1943 vyšlo také najevo, že četničtí strážmistři chtěli odeslat poštou 50 kg potravin, které postupně zcizovali z táborové kuchyně. Rozkrádání zásob a krácení přídělů ze strany vedení způsobilo hlad a podvýživu.

Účetní tábora František Havelka podal hlášení, kde se uvádělo:

„V táboře se nacházejí poměrně velké zásoby různých potravin, které z velké části vznikly nemístnou a nesevímocnou šetrností dřívějšího táborového velitele Josefa Janovského: asi 20 q cukru, (...) asi 4 ½ q másla, (...) 40 q kyselého zelí (...).“

Pozn.: Uváděno v metrických centech, jeden metrický cent je cca 100 kg.

Božena Růžicková, v době věznění 18letá:

„No špatný, jídlo teda tam vopravdu bylo špatný, dostala jste tři brambory, ty byly ještě shnilý, dostala jste, voni tomu říkali špenát a byl to samej písek, zadělaný s tou moukou. (...) děti dostávaly z tej veky takle slabej (5 mm) krajíček chleba, půllitr mlíka, to bylo všecko. (...) Ale to víte, toho jídla dostali málo, že jo, no a tak co. Teď tam v prostředku bylo vysázený zelí, tak ty děti si utíkaly to zelí utrhnout, a jak je viděli, no tak už hned utíkaly a mlátily je.“

Václav Studený vězeň, výpověď z 6. 10. 1945, Mimořádný lidový soud s obviněným bývalým velitelem tzv. cikánského tábora Lety Josefem Janovským. SOA Praha, MLS Praha, Ls 678–48, Janovský, Kopie viz MRK – NP 106/2014:

„(...) Janovský si také pěstoval králíky, husy a vepře, které krmil jednak z odpadků své kuchyně, jednak také z kuchyně tábora. Sám jsem několikrát

z odpadků přinesených z kuchyně Janovského a určené pro králíky leckterou dobrou věc vybral a snědl sám. Tyto odpadky byly možná lepší než-li to, co nechal Janovský dávat jako normální stravu internovaným osobám. Stávalo se také, že mléko určené pro internované v táboře, zejména pro děti, když se srazilo nebylo použito ve prospěch dětí jako tvaroh, nebo jiným obvyklým způsobem, nýbrž celé mnohalitrové konvice byly nalévány do koryta vepře, kterého si Janovský choval.

NEMOCI, EPIDEMIE A KARANTÉNA

Ženy, které do tábora přišly již těhotné, byly nuceny родit bez lékařské péče či řádného dohledu a po porodu se musely vrátit k těžké práci. V době fungování tzv. cikánského tábora se v táboře narodilo 36 dětí, 29 novorozěnat zemřelo během prvních měsíců života, jedno bylo deportováno do KT Auschwitz II-Birkenau.

Hygienické podmínky v táboře byly otřesné, vězni neměli kde a jak vykonávat ani základní očistu. Jediná studna nezvládala dostatečně zásobovat vodou celý tábor. Jak prokázal archeologický průzkum, lidé se zde stále brodili blátem. S nástupem podzimu v táboře vypukly choroby jako černý kašel, příušnice, zápal plic, spalničky, záněty horních cest dýchacích. Špína a zahmyzení přeplněných ubikací vedlo k rozšíření svrabu, trachomu a také tuberkulózy a tyfu.

Epidemie břišního tyfu vypukla v prosinci 1942, v lednu 1943 byla v táboře prokázána i epidemie tyfu skvrnitého. Prvních několik nemocných bylo přesunuto do nemocnice v Písku či Strakonici, ale později zůstávali v táboře na izolaci. Neblaze proslulý velitel tábora Janovský špatný stav vězňů bagatelizoval, vězně obviňoval z předstírání, rychle se zvyšující denní počty mrtvých nadřízeným zamlčoval. To už ale epidemie plně propukla, 136 vězňů zemřelo pouze v průběhu ledna 1943. Pro zanedbání svých povinností a celkový chaos v táboře byl Janovský odvolán. 17. února 1943 byl tábor uzavřen v karanténě (stejně tak i tzv. cikánský tábor II v Hodoníně u Kunštátu), což znamenalo zamezení veškerého kontaktu tábora s okolím, tábor nesměl nikdo opustit, dozorcí byli lépe vyzbrojeni pro případ útěku vězňů. Úmrtnost vězňů byla v té době velmi vysoká, jako první umírali ti nejslabší – děti.

Jiří Letov, referent pro pracovní tábory na protektorátním ministerstvu vnitra, hlášení veliteli policie Weinmannovi po návštěvě tábora v lednu 1943:

„Z 966 táborových vězňů má: 49 tyfus (nebo existuje podezření na tyfus), 156 angínu, 98 zápal plic, 200 chřipku, 500 nachlazení. Celkem 1 003. Z toho vyplývá, že ani jeden z vězňů není zdravý, někteří dokonce trpí více nemocemi.“

ÚTĚKY Z TÁBORA

Táborový areál byl obehnan vysokým dřevěným plotem s řadami ostnatých drátů nahoře a hlídán ve dne i v noci ozbrojenými strážemi se psi. Přesto se někteří pokusili z tábora utéct a v některých případech se jim to podařilo. Pravděpodobně nejznámějším případem je útěk Josefa Serinka, později známého jako tzv. Černý partyzán, neboť se po útěku z tábora přidal k odboji a válku přežil. O útěk se pokusilo cca 63 mužů, 21 žen a 21 dětí. Přibližně třetině z nich se útěk zdařil. Ostatní byli po dopadení zbiti, vsazeni do vězení v táboře a někteří byli předáni Kriminální ústředně v Praze, která je poslala do koncentračního a vyhlazovacího tábora Auschwitz II-Birkenau. Nejčastěji vězni utíkali z dislokovaných pracovišť, kde byl útěk snazší než z přísně střeženého tábora.

Alžběta Lagronová, v době věznění 16letá:

„Tam to bylo dokola a kolem samý dráty. Ale jak se dostali, to už nevím. Utíkali vodtamtud' hodně. (...) (Plot) to bylo dokola kolem železný a potom asi takový kus vod toho samý dráty, ty ostatný takový. (...) (Po útěku sestřenice a bratra) Tak v první řadě jsme byli nastoupení my, maminka, (...) tatínek, ty bratři dovedli, voni dělali v lesách. A kde máme rodinu, Němci přijeli, po jedným nás vyslýchali, kde máme rodinu, v kterom městě, která ulici, ježíši, to snad nebyla ani pravda. A řekli nám, že když jich nenajdou, když nepřijdou zpátky, tak že nás všechny postřelíjou. (...) No tak potom je pochytali. Ve Vyškově je chytli. Toho bratra a Němci ho hned posílali do Brna, aj Barbaru, tam byla taková ústředna a potom jich odeslali do Osvětim, do toho Ravensbrücku nebo Buchenwaldu, už nevím přesně.“

DOZORCI A VEDENÍ TÁBORA

Dozorci byli většinou bývalí četníci, chod tábora byl v jejich pravomoci. Velitelem tábora byl už od etapy kárného a sběrného tábora český četník Josef Janovský, surový a bezohledný člověk, s velkým obdivem k nacismu. Podle výpovědí svých podřízených řídil tábor s vysokou mírou krutosti k vězněným lidem, nedokázal zabránit vytvoření nesnesitelných životních podmínek a nezodpovědným přístupem umožnil rozvoj tyfové epidemie.

Dne 29. ledna 1943 byl Janovský suspendován pro špatné nakládání s prostředky a podcenění tyfové epidemie. Na jeho místo přišel velitel tzv. cikánského tábora v Hodoníně u Kunštátu Štěpán Blahynka. Měl za úkol uvést tábor do pořádku a připravit vězně k deportaci do KT Auschwitz II-Birkenau. Poté se se stejným úkolem vrátil do Hodonína.

Velitel letského tábora Josef Janovský.
Foto: Autor neznámý, Národní archiv
České republiky In: Klinovský, Petr: Lety
u Písku. Neznámý příběh dozorců.

Osazenstvo tzv. cikánského tábora v Letech u Písku včetně služebních psů, uprostřed v uniformě velitel tábora Štěpán Blahynka (nahradiť Josefa Janovského, od 20. 1. 1943 do 16. 3. 1943), podle označení na límci lze rozlišit zaměstnance politické správy od příslušníků četnického strážního oddílu, z pozůstalosti Františka Kánského, tehdejšího dozorce v tzv. cikánském táboře Lety u Písku, 1943, Foto: autor neznámý, ze sbírky Muzea romské kultury.

TRESTY

Vedení tábora stanovilo z řad vězňů tzv. vězeňskou samosprávu, tedy obzvláště silné i násilné a hrubé vězně, kteří měli vykonávat dozor i tresty vlastních lidí. Pro tyto účely byli do tábora speciálně přivezeni z Auschwitz I. tři romští vězni držení zde za kriminální delikty.

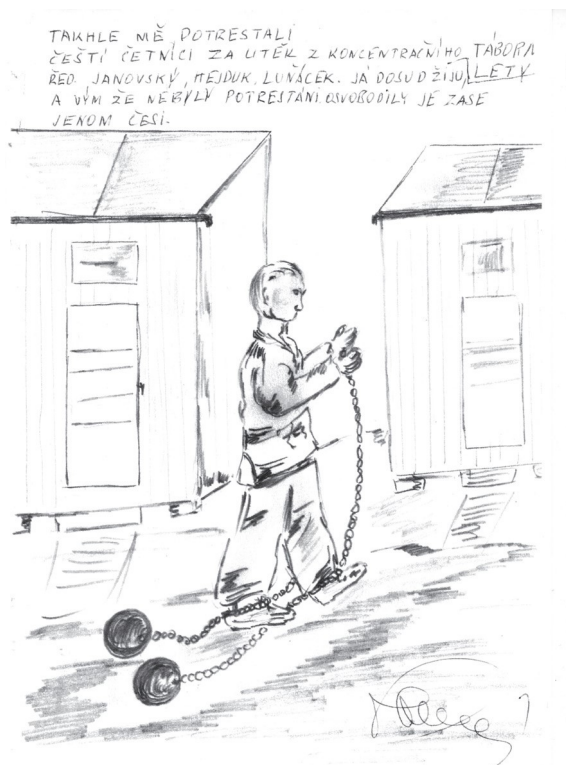
Vězni byli za trest, a to včetně dětí, zavírání do odstavených maringotek, přičemž ve vedlejších maringotkách bývali ukládáni umírající či již i mrtvá těla, než mohla být hromadně pohřbena. Vězni tam byli drženi o půstu. Výjimkou nebylo ani bití či trýznivé vyvěšování za ruce svázané zezadu na kůl, kdy se týraný dotýkal země jen špičkami prstů.

Jana Marhoulová, v době věznění 10letá:

„No před mámou, přede všema (mě zbili). Pendrekem. To byl nástup a teď se počítali. A voni viděli, že mně scházej (chlapci, které měla při práci hlídat). Máma věděla, že už je zle. Tak počítali znovu a zase mně scházeli, tak já sem řekla, že někam vodešli (...). Tak čekali do večera, až když viděli, že nic, tak zavolali mámu, vzali mě a pendrekem mně dávali přes záda a přes zadek. A dali mě právě do tohoto vozu cikánského, co byly ty mrtvoly, tak mě dali vedle. Ležet. Tři dny bez jídla. Máma mi tam nosila jídlo. (...) Já řvala, plakala: „Mami, mami, tady jsou mrtvoly, mami, já se bojím!“ To je jasný, sem byla dítě, ne?“

Božena Přilegerová:

„Tak ředitel Janovský nařídil mě dát i s malým dítětem do táborové věznice, kde jsem neměla nic jen dvě deky, umyvadlo, konev s vodou a kýbl jako záchod. Takto jsem tam žila dva měsíce s malým dítětem. Pleny, totiž hadry, které jsem měla, jsem sušila na vlastním těle, ráno mě donesli trochu kávy nebo polévky a tak dvě deci mléka pro dítě. Nesměla jsem ven, nádobu na odpad vždy někdo musel vynést, jelikož „latrina“ tj. záchod, byla až na druhém konci lágru, to byla jen deska, na které mohlo sedět i pět lidí zároveň, ostatní bylo otevřené. V této izolaci mě dost pomáhala moje neteř, která byla v kuchyni pro příslušníky.“

Kresby od bývalého vězně znázorňující tresty, které byl v tzv. cikánském táboře Lety používány, spolu s popisem trestu. Originál uložen v archivu Výboru pro odškodnění romského holokaustu.

Vězni byli pochovááni nejprve na obecní hřbitov v nedalekých Mirovicích, ale po vypuknutí tyfové epidemie bylo zřízeno provizorní pohřebiště v blízkosti tábora, v přilehlém lese Bobina. Na hřbitově v Mirovicích bylo pochováno 174 vězňů, z toho 143 dětí. Na provizorním hřbitově za táborem 120 vězňů, z toho 77 mladších 14 let.

Karel Vrba, v době věznění 29letý:

„Nejhorší bylo, když jsem viděl, jak ty dětičky dycky vodváželi mrtvý a vozili je tam do toho lesa. (...) Z lágru a vezli je do lesa, kde je pohřbívali. (...) Podvýtiva asi to byla. Podvýtiva, neměly to, co potřebujou. (...) Tam bylo na tom dvoře, tam bylo hlávkový zelí, a když jsme tam přijeli, tak ti dětičky jak ty králíci to jedli, kousali z těch hlávek. (...) ty dětičky, to byly tam ty kramářský vozy, maringotky a taky jsem se tam šel podívat a bylo tam devět dětí najednou. Mrtvolek. A teď nikdo nemohl zjistit čím který je.“

Božena Pfliegerová:

„Nebylo dne, aby nevynášeli několik mrtvých, které skládali ke studni a přikryli dekami, tam čekali na odvoz do lesa na cigánský hřbitov. Byli to kruté chvíle, když jsme viděli tu haldu mrtvol. Pak už se nedělali na ně ani bedny, do kterých je dávali. Prostě naházeli je na vůz a Peldr ještě s jedním, myslím, že to byl Eda Serynek, vysoký mládenec, je odváželi do šachty do lesa. Mrtvoly posypali vápnem, zahrabali jak dobytek a tím to končilo.“

TRANSPORTY DO KONCENTRAČNÍHO TÁBORA

Romové byli z tábora postupně odsunuti do koncentračního a vyhlazovacího tábora Auschwitz. První transport odjel do Auschwitz I 2. prosince 1942 a tvořilo jej 16 mužů a 77 žen označovaných za tzv. asociály – velká část z nich byli rodiče dětí, které pak v táboře zůstaly naprosto bezprizorními. Součástí hrůzy na „dětských barácích“ byla zřejmě i nemožnost děti identifikovat podle jmen – právě pro jejich nízký věk. I díky tomu nemohla být evidence zemřelých dětí přesná. Nemožnost identifikace vedla k omylům, u některých dětí se přepisoval stav z „žije“ na „zemřel“ i několikrát.

Druhý transport vycházel z tzv. Osvětimského výnosu Heinricha Himmlera (16. 12. 1942) – přikázal vysídlit evropské „cikány a jejich míšence“. Transporty z tzv. cikánských táborů v Letech a v Hodoníně měly být původně první z těch, které měly odjíždět z protektorátu, ale vzhledem ke karanténám na obou místech byly vypraveny až po odsunu většiny Romů, kteří byli do té doby na svobodě (začaly v březnu 1943). Z Letů byli Romové odsunuti do tzv. cikánského rodinného tábora v koncentračním a vyhlazovacím táboře Auschwitz II-Birkenau dne 4. května 1943 (215 mužů a 205 žen). Nejmladším zařazeným do transportu byl přesně měsíc starý novorozenec Jiří Růžička, nejstaršímu Františkovi Richterovi bylo 87 let. Další dva menší transporty byly připojeny k větším deportacím do tábora Auschwitz II-Birkenau 11. března 1943 (20 osob) a 19. října 1943 (6 osob).

Vězni, kteří nebyli deportováni a zároveň přežili nucenou internaci v tzv. cikánském táboře, byli propuštěni. Vraceli se však do svých domovů bez jakýchkoliv prostředků. O propuštění rozhodovali inspektoři německé kriminální policie. Ti během selekcí určovali, kdo je a není „cikán“. Fatální rozhodnutí o tom, kdo „cikán“ je, se někdy lišila u místních úřadů a nacistických „expertů“. Někteří Romové z rozhodnutí místních úřadů internováni v Letech, byli později propuštěni jako „necikáni.“ I tito propuštění byli pak v mnohých případech nakonec stejně do koncentračního tábora odesláni, odklad mohli získat díky úředníkům a četníkům, kteří se nechávali uplácat, pomohlo to zpravidla jen do dalšího transportu.

Tzv. cikánským táborem v Letech prošlo celkem 1 309 osob. Zhruba 183 osob bylo propuštěno, 326 osob internaci nepřežilo (z toho 241 dětí do 14 let) a více než 500 vězňů bylo deportováno do koncentračního tábora Auschwitz I a Auschwitz II-Birkenau na téměř jistou smrt. Tato čísla však nemusejí být konečná, vycházejí z chaoticky vedené táborové dokumentace, je doloženo, že někteří z prokazatelně vězněných zde uvedeni nejsou. Výzkum dále probíhá.

Část textu písně Aušvicate písně romských vězňů v Auschwitz

1. Aušvicate hi kher baro

*Aušvicate hi kher baro,
odoj phandlo mro pirano.
Bešel, bešel, gondol'inel
he pre mande pobisterel.*

*Khatar Ruska balval phurdel,
mro pirano už man mukhel.
Mukhel, mukhel pharipnaha,
našťi phend'om 'ačh devleha'.*

*O tu kalo čirikloro,
lidža mange mro l'iloro.
Lidža, lidža mra romňake,
hoj som phandlo Aušvicate.*

*Andro lagri bokha bare
he so te chal amen nane.
Aňi oda koter maro,
o blokaris bibachtalo.*

*Sako d'ives amen marel,
andre but'i amen tradel.
He kas kamel mukhel khere,
phenel lake paš'ov tele.*

*Až me jekhvar khere džava,
le blokaris našavava.
Le blokaris našavava,
štubinisten me pekava.*

*Kana maro jon ulaven,
na den amen so patrinel.
Te me jekhvar khere džava,
le blokaris našavava.*

1. V Osvětimi je velký dům

*V Osvětimi je velký dům
a v něm je zavřený můj milý.
Sedí tam, sedí, přemýšlí
a pomalu na mě zapomíná.
Od Ruska fouká vítr
a můj milý už mě opouští.
Opouští mě s velkým smutkem
a já jsem mu ani nemohla dát sbohem.*

Černý ptáčku,
odnes mi moje psaníčko.
Zanes ho mé ženušce,
[ať ví,] že jsem zavřený v Osvětimi.

V lágrech je velký hlad,
nemáme co jíst.
Nemáme ani kousek chleba
a blokař je zlý.

Každý den nás bije
a žene nás na práce.
Kterou chce, tu nechá doma
a přikáže jí, aby se položila.

Až já jen jednou půjdu domů,
tak blokaře zabiju.
Blokaře zabiju
a štabinisty praštím.

Když rozdělují chleba,
nedají nám, kolik by měli.
Až já jen jednou půjdu domů,
blokaře zabiju.

KONEC A LIKVIDACE TZV. CIKÁNSKÉHO TÁBORA

Tábor byl zrušen s platností od 8. srpna 1943. V táboře bylo ponecháno 15 vězňů, kteří měli provést úklid a dezinfekci všeho, co mohlo být ještě upotřebeno (i zásob potravin, oděvů, prádla a obuvi). Většina těchto věcí, vč. nakradeného jídla, byla odeslána do tzv. cikánského tábora II v Hodoníně u Kunštátu. Baráky byly strženy, rozebrány a vše bylo spáleno včetně oplocení tábora. Jakmile byl celý areál zlikvidován, srovnán se zemí a spálen, bylo místo zasypáno vápnem.

Alžběta Danielová, v době věznění 14letá:

Proč myslíte, že jste byla vězněna?

„No, asi rasově, protože jsme nic neprovedli, ani krádež, nic. Opravdu jsme neměli nic takového politického taky ne. Tak nás vzali, jako že jsme byli Romové, jako cikánského původu. To dělal – Hitler. Nařídil Němec. Hm, tak nás tam dal.“

Mám lidem, co vás budou poslouchat, něco vzkázat?

„No, že nechci vzpomínat na to utrpení, který jsem prožila tam. A že bych si nepřála, aby se to někdy opakovalo – koncentráky. Je mi sedmdesát roků – a to, co jsem tam zažila, bych nedoporučovala nikomu. A naši vládu že prosím, aby už žádný koncentráky už nikdy neexistovaly!“

SITUACE PO NÁVRATU PŘEŽIVŠÍCH ROMŮ

Po skončení druhé světové války se v českých zemích do svých domovů vrátilo zhruba jen 600 původních českých a moravských Romů a Sintů. Mezi nimi byli ti, kteří přežili nacistickou perzekuci, a desítky Romů, kteří přežili okupaci v úkrytu na Slovensku. Nezřídka však své domovy již